

راهنمای سیاستگذاری در قانونگذاری: بررسی الگوی «ارزیابی تأثیرات قانون» (RIA)

پدرام سعید^۱

مقدمه

تحولات اخیر بین‌المللی مانند ورود به اقتصاد آزاد و گرایش عمومی به دموکراسی موجب شده است که مسائل جدیدی پیش روی کشورهای مختلف قرار گیرد و آن‌ها را وادار به چاره‌جویی سازد. یکی از متداول‌ترین اقدامات در این زمینه وضع قوانین جدیدی است که پاسخگوی این تحولات باشد. از این رو قانونگذاری در کانون توجهات قرار گرفته و در محافل دانشگاهی و رویه عملی کشورها اهتمام و عنایت زیادی به آن مبذول شده است. در محافل دانشگاهی در چارچوب مباحث «مدیریت و اصلاح قانونگذاری»^۲ تحقیقات بسیار زیادی در این باره انجام شده است چندان که به عقیده برخی از محققان شاید هیچ موضوعی در عرصه اصلاحات اداره عمومی تا این اندازه تحول و توسعه پیدا نکرده است.^(۱)

۱. پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

2. Regulatory Management and Reform.

در آثاری که در این چارچوب نگاشته شده اتفاق نظر بر آن است که قانون دو وجه مختلف دارد: صورت قانون^۱ و محتوای قانون.^۲ وظیفه پرداختن به صورت قانون را به طور عمده حقوقدانان برعهده دارند. اما تعیین محتوای قانون به صورت تخصصی توسط کارشناسان مربوط انجام می‌شود. بر این اساس قانونگذاری را به دو بخش سیاستگذاری^۳ ناظر بر محتوای قانون و تهیه‌پیش‌نویس قوانین^۴ درباره شکل قانون تقسیم کرده‌اند. در سیاستگذاری، درباره اصولی تصمیم‌گیری می‌شود که قرار است در قانون لحاظ شوند. اما تهیه‌پیش‌نویس قوانین در واقع ترجمه نیت سیاستگذاران به زبان قانون است.^(۲)

در کشورهایی که از سنت امریکایی - انگلیسی تبعیت می‌کنند، بخش تهیه‌پیش‌نویس کاملاً از بخش سیاستگذاری تفکیک شده است. ابتدا سیاستگذاران براساس روش‌های متعارف، درباره محتوای قانون تصمیم‌گیری می‌کنند. سپس ماحصل کار آنان در اختیار حقوقدانان قرار می‌گیرد تا این تصمیمات را به متون قانونی تبدیل کنند. در تمام این مراحل مشاوره و تبادل نظر بین این دو گروه انجام می‌شود. در کشورهایی که از سنت اروپای قاره‌ای تبعیت می‌کنند، دست‌اندرکاران تهیه‌متون اولیه قانون، کارشناسانی هستند که علاوه بر داشتن تخصص در زمینه‌های خاص، تحصیلات حقوقی نیز دارند. بنابراین در این کشورها تفکیکی میان سیاستگذاران و تهیه‌کنندگان پیش‌نویس قوانین دیده نمی‌شود. البته این امر بدین معنا نیست که اصول حاکم بر سیاستگذاری در کل فرایند قانونگذاری لحاظ نشود. علاوه بر این دو سنت در برخی از کشورها بدون توجه به تحولات رخ داده در فرایند قانونگذاری کار تهیه‌متون اولیه توسط حقوقدانانی انجام می‌شود که اغلب تخصص مرتبط با محتوای قانون را ندارند و اصول سیاستگذاری در قانون را نیز رعایت نمی‌کنند. قوانینی که توسط این افراد تدوین می‌شود معمولاً براساس تجربیات و دانش شخصی آنهاست که در عمل هم با واقعیت ارتباط زیادی پیدا نمی‌کند.^(۳)

1. Formal Logistics
2. Material Logistics
3. Policy Making
4. Law Drafting

کشورهای مختلف در عمل تمهیدات گوناگونی را برای اصلاح و ارتقای کیفیت قانونگذاری پیش‌بینی کرده‌اند که مراکز پژوهشی وابسته به پارلمان‌ها نیز از آن متأثر بوده‌اند. یکی از این تمهیدات تدوین چک لیست‌ها^۱ و کتابچه‌های راهنمای قانونگذاری است. این چک لیست‌ها و راهنماها، متناسب با دو بعد قانون یعنی سیاستگذاری و تهیه پیش‌نویس قوانین طراحی شده‌اند.^۲

کتابچه‌های راهنمایی که برای سیاستگذاری تدوین شده‌اند، مبتنی بر الگوهای موسوم به ارزیابی تأثیرات قانون (RIA)^۳ است. این الگو همان گونه که در فصل سیر تحول الگوی RIA به تفصیل بدان پرداخته می‌شود از چند دهه پیش مرسوم شده است. اما چک لیست‌ها برای اولین بار در سال ۱۹۹۵ به کار گرفته و پس از آن رایج شدند. اصول مذکور در این چک لیست‌ها از تجربیات کشورها در RIA استخراج شده است. پس از مدتی چک لیست‌ها برای تکمیل و اصلاح اقدامات مبتنی بر RIA به کار گرفته شدند. تمرکز اصلی این گزارش بر RIA و کتابچه‌های مدون براساس آن است.

در فصل اول این گزارش تعریف و ضرورت استفاده از RIA بیان می‌شود. در فصل دوم با عنوان سیر تحول الگوی RIA، به تحولات این روش و تجربیات کشورهای مختلفی که آن را به کار برده‌اند اشاره شده و فصل سوم شامل نکات مهمی است که از بررسی کتابچه‌ها به طور موردی به دست آمده است. بررسی کتابچه‌های راهنما نشان داد که RIA دو وجه مختلف دارند: در وجه اول RIA به منزله مرحله‌ای است که قوانین باید طی کنند و

1. Check List

۲. کتابچه‌های راهنمایی که به موضوع نخست می‌پردازد با عنوان راهنمای ارتقای سیاستگذاری در قانون و یا راهنمای ارزیابی تأثیرات قانون معروف است. به کتابچه‌های راهنمایی که الگویی برای موضوع دوم ارائه می‌دهد، راهنمای تهیه پیش‌نویس قوانین یا راهنمایی برای تهیه‌کنندگان پیش‌نویس قوانین می‌گویند. این راهنماها در کمیسیون‌های مجلس و کمیسیون‌های تخصصی دولت (در نظام‌های متمرکز در قانونگذاری) مورد استفاده و رجوع است. همچنین وزارتخانه‌های دولتی، دولت‌های محلی، مراکز پژوهشی وابسته به پارلمان‌ها و سایر نهادهایی که به نوعی با قانونگذاری سروکار دارند بر مبنای این راهنماها عمل می‌کنند تا هماهنگی در سطوح مختلف قانونگذاری انجام پذیرد و از دوباره کاری در بررسی قوانین جلوگیری شود.

3. Regulatory Impact Assessment.

وجه دوم روش‌شناسی است که باید بر قانون حاکم باشد. هر دو وجه RIA اهمیت زیادی دارد. از این رو فصل چهارم به وجه اول و فصل پنجم به وجه دوم اختصاص داده شد. همچنین بررسی‌های به عمل آمده این واقعیت را آشکار کرد که علاوه بر RIA از روش‌های مرسوم دیگری نیز در ارزیابی تأثیرات قوانین استفاده می‌شود. از این رو، در فصل ششم یکی از موفق‌ترین این روش‌ها بررسی شده است. در بخش جمع‌بندی و نتیجه‌گیری به نکاتی اشاره شده است که برای تدوین کتابچه راهنمای سیاستگذاری در قانونگذاری ایران باید لحاظ شود. این نکات در صورت لزوم می‌توانند در گزارش جداگانه‌ای مورد ارزیابی و بررسی بیش‌تر قرار گیرند.

۱. تعریف و ضرورت استفاده از RIA

RIA شیوه‌ای برای ارتقای مبنای تجربی تصمیم‌گیری در قانونگذاری است. برای این مقصود در RIA به طور اصولی و منسجم تأثیرات محتمل ناشی از دخالت حکومت در عرصه عمومی بررسی و اطلاعات مربوط به تصمیم‌گیرندگان منتقل می‌شود. تأثیرات محتمل‌شناسایی شده ممکن است مثبت (منافع) و یا منفی (هزینه‌ها) باشد. اطلاعاتی که در اختیار تصمیم‌گیرندگان گذاشته می‌شود به گونه‌ای است که آن‌ها را با انواع و اقسام منافع و هزینه‌های مرتبط با قانون پیشنهادی آشنا می‌کند. البته باید توجه داشت که RIA یک ابزار فن‌سالارانه نیست که جایگزین سایر شیوه‌های تصمیم‌گیری در فرایند قانونگذاری شود بلکه استفاده از آن صرفاً به دلیل نقش عمده‌ای است که در ارتقای کیفیت فرایند قانونگذاری ایفا می‌کند.

شیوه‌های مورد استفاده سیاستگذاران برای تصمیم‌گیری در قانونگذاری را می‌توان در

پنج دسته خلاصه کرد:^(۴)

۱. اظهار نظر کارشناسی

تصمیم‌گیری براساس نظرات کارشناسان خبره و مورد وثوق انجام می‌شود و لذا قضاوت‌های تخصصی پشتوانه تصمیم‌گیری قرار می‌گیرند.

۲. اتفاق نظر افراد ذی نفع

تصمیم گیری براساس اجماع نظر کسانی است که قانون به طور مستقیم به آنها مربوط می شود و این اجماع حاکی از توازن در منافع آنها است.

۳. ملاحظات سیاسی

تصمیم گیری براساس نظرات گروه‌ها و احزاب سیاسی و مبتنی بر مصالحی است که برای حزب یا گروه اهمیت دارد.

۴. مطالعات تطبیقی

تصمیم گیری براساس الگوهای قانونی و تجربیات سایر کشورها یا تعهدات بین‌المللی است.

۵. یافته‌های تجربی

تصمیم گیری براساس یافته‌های تجربی و تحلیل آنها انجام می شود که بنا بر معیارهای خاصی تعیین شده است.

RIA را می توان بخشی از رویکرد تجربی به تصمیم گیری به شمار آورد. البته این الگو شرط کافی برای تصمیم گیری در قانونگذاری نیست اما کمک زیادی به تصمیم گیری می کند. در مجموع دلایل مختلفی را برای ضرورت استفاده از RIA ذکر کرده اند که مهم ترین آنها عبارت است از: ناکامی در بازار، عدم توفیق در برقراری عدالت و مشکل مربوط به تورم قوانین. نقش RIA اطلاع رسانی برای تصمیم گیری بهتر^۱ و نه صرفاً تصمیم گیری^۲ است. RIA با ارزیابی تبعات محتمل قوانین پیشنهادی و برآورد پیامدهای نظام قانونگذاری موجود به برنامه ریزی، تصویب و اجرای اصلاحات کمک می کند. بدین ترتیب در RIA باید اطلاعات مربوط به تأثیرات کارایی و برقراری عدالت از طریق اجرای قوانین ارائه شود. به طور خلاصه می توان گفت که RIA به دنبال آن است که:

۱. منافع و هزینه های عمده محتمل هر یک از گزینه های شناسایی شده را ارزیابی کند.

1. Decision – Informing.

2. Decision – Making.

۲. چگونگی توزیع این منافع و هزینه‌ها را در میان گروه‌های مختلف افراد ذی‌نفع مشخص کند.

همان‌گونه که از توضیحات فوق برمی‌آید بیش‌تر تأکید این الگو بر منافع و هزینه‌های ملموس یا جنبه‌های اقتصادی قوانین است. با این همه این الگو موضوعات متنوعی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در رویکردهای جدید در RIA به مسائلی مانند آرمان‌های توسعه اقتصادی پایدار نیز توجه شده است.

۲. سیر تحول الگوی RIA

از RIA نخستین بار به طور رسمی در آمریکا در دوره ریاست جمهوری جان فورد در سال ۱۹۷۵ استفاده شد، گرچه پیش از آن نیز کارهایی به صورت پراکنده انجام شده بود. این اقدامات در واقع راه‌حلی برای مقابله با بحران‌های اقتصادی و تورم قوانین در آن روزگار تلقی می‌شد. به تدریج انواع دیگر ارزیابی‌ها در این روش به کار گرفته شد. براساس مصوبه دولت در زمان تصدی جیمی کارتر (۱۹۸۰-۱۹۷۶) دستگاه‌های اجرایی ملزم شدند برای همه قوانین مهم تحلیل قانونی تهیه کنند و هزینه‌های مختلف قانونی را شناسایی کنند. در زمان تصدی رونالد ریگان در سال ۱۹۸۱ قانونی به تصویب رسید که براساس آن مؤسسات دولتی می‌باید برای همه قوانین مهم RIA شامل تحلیل هزینه - فایده تهیه و گزینه‌ای را انتخاب کنند که کم‌ترین هزینه اقتصادی را در پی داشته باشد. این مصوبه در دوره ریاست جمهوری بیل کلینتون در سال ۱۹۹۳ اصلاح شد. در این اصلاحیه به هزینه‌ها و فایده‌های غیر کمی نیز توجه شده بود.^(۵) این مصوبات کماکان به قوت خود باقی هستند. در زمان ریاست جمهوری جورج بوش نیز تلاش‌ها برای ارتقای RIA فزونی گرفت و تأکید بیش‌تری بر تحلیل خطرپذیری و کیفیت گردآوری اطلاعات گذاشته شده است.^(۶)

از دیگر نمونه‌های کاربرد RIA در کشورهای پردرآمد و یا با درآمد متوسط می‌توان به کشورهای عضو OECD^۱ اشاره کرد. براساس منابع موجود فقط دو کشور از اعضای OECD یعنی کانادا و فنلاند تا قبل از دهه ۱۹۸۰ از RIA به طور رسمی استفاده می‌کردند، اما تا اواسط دهه ۱۹۸۰، هفت کشور دیگر (هلند، نروژ، سوئد، انگلستان، اطریش، آلمان، ژاپن) نیز این رویه را در دستور کار خود قرار دادند.^(۷) شورای اروپا در مارس ۱۹۹۵ در توصیه‌ای درباره ارتقای کیفیت قوانین دولتی بر استفاده از RIA تأکید کرد. در سال ۱۹۹۷ وزرای کشورهای عضو OECD رویه‌ای را برای اصلاح قانونگذاری به تصویب رساندند که براساس آن دولت‌ها موظف شدند از «RIA در تهیه، بررسی و اصلاح قوانین استفاده کنند». براساس تحقیقی که اخیراً انجام شده است بیش از نیمی از کشورهای عضو OECD تا سال ۱۹۹۶ این برنامه‌ها را در دستور کار خود قرار داده‌اند و ۲۰ کشور از ۲۸ کشور عضو نیز تا سال ۲۰۰۱ به نوعی این رویه را اتخاذ خواهند کرد.^(۸) البته ذکر مواردی از تجارب کشورهای عضو OECD به مفهوم آن نیست که همه آن‌ها روش مذکور را به طور کامل اتخاذ کرده باشند.

کشورهای دارای درآمد اندک و یا متوسط نیز تجربه زیادی در اتخاذ این شیوه‌ها ندارند. در یک تحقیق جدید، این کشورها در سه گروه قرار داده شده‌اند:^(۹) دسته اول کشورهای دارای درآمد متوسط که عضو OECD هستند. به عنوان نمونه، کشورهای مکزیک و کره در این گروه قرار دارند. براساس گزارش‌های مربوط، در این دو کشور رویه‌های مذکور به طور کامل و اصولی اجرا نشده‌اند. گروه دوم مربوط به کشورهای کم‌درآمد و یا با درآمد متوسط عضو APEC^۲ است که در برنامه مشترک موسوم به طرح همکاری‌های اصلاح قانونگذاری OECD-APEC مشارکت داشته‌اند. تاکنون دو کارگاه آموزشی در این زمینه در سپتامبر ۲۰۰۱ و آوریل

۱. سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه

(Organization for Economic Cooperation and Development)
2. Asia – Pacific Countries.

۲۰۰۲ برگزار شده است. در کارگاه آموزشی اول کشورهای شیلی، چین، اندونزی، کره، مالزی، پرو، فیلیپین، تایلند و ویتنام شرکت کرده‌اند.^(۱۰)

گروه سوم مربوط به کشورهایی است که این برنامه در چارچوب SIGMA^۱ در آن‌ها اجرا شده است. اگرچه مطالعات مربوط به SIGMA بیش‌تر مبتنی بر تجربیات کشورهای OECD است و کم‌تر به کشورهای دارای درآمد میانه و کم‌تر توسعه‌یافته در این منطقه می‌پردازد اما در مجموع شاید بتوان گفت مفصل‌ترین آثار در این باره در این چارچوب انجام شده است.^(۱۱)

صرف‌نظر از مطالعات یاد شده اطلاعات اندکی درباره استفاده از RIA در کشورهای کم‌درآمد به خصوص در آفریقا، آسیا و خاورمیانه در دست است. یکی از معدود مطالعات موجود مربوط به کشور آفریقایی کنیا است که وزارت کار و توسعه منابع انسانی این کشور با همکاری DFID^۲ انجام داده و کتابچه‌ای را با عنوان «راهنمای قانونگذاری برتر» منتشر کرده است.^(۱۲) به نظر می‌رسد محتوای این کتابچه آمیزه‌ای از رویکرد رویه‌های برتر OECD^(۱۳) و راهنمای ارزیابی تأثیر قانونی در انگلستان^(۱۴) است.

۳. بررسی کتابچه‌های راهنمای RIA

در این فصل کتابچه‌های راهنمای منتخب کشورهای ایالات متحده آمریکا، کانادا، استرالیا و انگلستان و همچنین کشور آفریقایی کنیا بررسی شده‌اند. تمرکز اصلی بر رویکردها و معیارهای ارزیابی (مثل کارایی و عدالت) نهاده شده که در این کتابچه‌ها توصیه شده است. در فصل بعد به مراحل و روش‌های ارزیابی اشاره می‌شود.

1. Support for Improvement in Government and Management in Central and Eastern Europe.

(حمایت برای پیشبرد اداره و مدیریت در اروپای مرکزی و شرقی)

2. Department for International Development

(اداره دولتی انگلستان که در زمینه ارتقای توسعه پایدار و فقرزدایی فعالیت دارد)

ایالات متحده امریکا (OMB, ۲۰۰۲)^(۱۵)

در دستورالعملی که دفتر مدیریت و بودجه فدرال امریکا برای بررسی سیاستگذاری در قانونگذاری تدوین کرده است نکات ذیل قابل توجه است:

۱. **بیان نیاز:** باید درباره ضرورت طرح قانون مثل مشکلات بازار یا دیگر نیازها تحلیل شود.

۲. **بررسی رویکردهای جایگزین:** ارائه کننده طرح قانونی باید سایر راه‌حل‌های موجود را که لزوماً به صورت قانون نیست، بررسی کرده و به صراحت دلیل خود را مبنی بر این که ارائه راه‌حل قانونی بهترین وسیله است، بیان دارند.

۳. **تحلیل منافع و هزینه‌ها:** منافع و هزینه‌های هر کدام از گزینه‌ها باید در مقایسه با اقدام نکردن در آن باره محاسبه شود. بهترین شکل تحلیل، تعیین هزینه‌ها برحسب دلار است. در جایی که تبدیل به نقدینگی میسر نیست باید سایر مشخصه‌های کمی و کیفی لحاظ شوند.

۴. **تحلیل تأثیرات توزیعی و عدالت:** در مواردی که تأثیرات توزیعی اهمیت داشته باشد باید گزینه‌های مختلف تا جایی که ممکن است به صورت کمی و شامل میزان احتمال و حدود تأثیر بر گروه‌های خاص بررسی شوند. ممکن است برخی قانونگذاری‌ها، تأثیرات کوتاه‌مدت و یا درازمدت داشته باشند بنابراین اطلاعات مرتبط با این تأثیرات نیز باید جمع‌آوری شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کانادا (دولت کانادا ۲۰۰۲)^(۱۶)

در راهنمای فرایند قانونگذاری دولت کانادا آمده است: «طرح‌های قانونی حتماً باید سود خالص برای جامعه کانادا را ارتقا دهد.» بنابراین مشخصه‌های ذیل باید در آن لحاظ شود:

۱. منافع قانون پیشنهادی، هزینه‌های آن را تحت‌الشعاع قرار دهد.
۲. سود خالص قانون پیشنهادی از سود خالص گزینه‌های دیگری که لزوماً از طریق قانونگذاری به دست نمی‌آیند بیش‌تر باشد.

۳. تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی که قانون پیشنهادی بر جامعه کانادا دارد.

۴. تأثیرات توزیعی (عدالت و انصاف) قانون پیشنهادی.

۵. تأثیراتی که بر مناطق خاص کشور، کسب و کار، تجارت و اصول حاکم بر بازار رقابتی دارد.

استرالیا: (کشورهای مشترک المنافع استرالیا ۱۹۹۵،^(۷۷) شورای دولت‌های استرالیا (۱۹۹۷)^(۷۸))

کشورهای مشترک المنافع و شورای دولت‌های استرالیا اهداف مشترکی دارند و معیار واحدی را برای ارزیابی به کار می‌برند. در این کشورها هر دو عنوان تحلیل‌های هزینه - فایده و هزینه - کارایی در RIA الزامی و بر تأثیرات توزیعی تأکید خاصی مبذول شده است. این موارد در راهنمای قانونگذاری حائز اهمیت است:

۱. «تحلیل‌های هزینه و فایده فقط بخشی از واقعیت را در تصمیم‌گیری‌ها نشان می‌دهد و به تنهایی نمی‌تواند مبنایی برای قانونگذاری مناسب در جامعه باشد. بنابراین باید موضوعات مربوط به عدالت، فرهنگ، اهمیت اجتماعی و همچنین ملاحظات سیاسی درباره تصمیم‌گیری‌ها مدنظر قرار گیرد».

۲. «الزامات توزیعی نباید تحت الشعاع تحلیل‌های هزینه - فایده قرار گیرند. بنابراین تحلیل باید شامل کلیه اطلاعاتی باشد که ماهیت و میزان سود و زیان گروه‌های مختلف را محاسبه کند. همچنین این اطلاعات باید به بهترین شکل مثلاً به صورت نمودار یا ماتریس احتمالات توزیعی ارائه شوند».

انگلستان (هیأت دولت ۲۰۰۳، بازرسی ملی ۲۰۰۱)^(۷۹)

در کتاب «سیاستگذاری مطلوب: راهنمایی برای تحلیل آثار قانونی» آمده است که RIA مطلوب باید شامل موارد ذیل باشد:

۱. شناسایی اهداف پیشنهادی قانونی.

۲. ارزیابی خطرپذیری که قانون احتمالی در پی خواهد داشت.
۳. شناسایی و مقایسه هزینه‌ها و سودهای هر یک از گزینه‌ها.
۴. خلاصه‌ای از اشخاص حقیقی و حقوقی مرتبط با هزینه‌ها و سودها یا سایر مسائل مربوط به عدالت و انصاف.
۵. بررسی تأثیرات بر شرکت‌های کوچک و اقدامات مورد نظر برای کمک به آن‌ها برای اعمال این قانون.
۶. تعیین اقدامات خاص برای ضمانت اجرای هر یک از گزینه‌های پیشنهادی.
۷. توضیح چگونگی مطابقت قانون پیشنهادی با قوانین موجود.
۸. تهیه خلاصه‌ای از نتایج مربوط به مشاوره و تغییرات داده شده در قانون با استناد به مشاوره‌ها.
۹. اشاره به چگونگی نظارت و ارزشیابی اجرای قانون.

کنیا (وزارت کار و توسعه منابع انسانی، بدون تاریخ)^(۱۵)

RIA بنابر «راهنمای قانونگذاری بهتر» باید شامل موارد ذیل باشد:

۱. اهداف و مقاصد مورد انتظار از قانون (مثل مسائلی که باید بدان پرداخته شود و اهدافی که برای آن‌ها متصور است).
۲. گزینه‌های شناسایی شده برای رفع مشکل و مسائل مربوط به عدالت و انصاف در مورد هر یک از گزینه‌ها.
۳. سود و ضرر هر یک از گزینه‌ها و اشخاص ذی‌نفع.
۴. هزینه‌های مربوط به اعمال قانون در مورد کسب و کار و هزینه‌های اداری آن برای دولت.
۵. نتایج مشاوره‌ها.

۶. تلخیص: تهیه فهرستی از مقایسه هزینه‌ها و منافع هر کدام از گزینه‌ها، خلاصه‌ای از معایب و مزایای متوجه افراد ذی‌نفع خلاصه‌ای از مسائل مرتبط با عدالت و انصاف و توصیه‌ای برای قانون پیشنهادی.

در همه راهنماهای بررسی شده، الزاماتی برای تحلیل فایده و هزینه (مرتبط با اهداف کارایی) و توزیع این آثار (مرتبط با اهداف تأمین عدالت) دیده می‌شود. اختلافات عمده به تأکید بر جزئیات و شیوه‌های پرداختن بدان مربوط می‌شود. در برخی از این راهنماها تأکید بیش‌تر بر کارایی است تا عدالت و مباحثی مانند مقایسه کمی هزینه‌ها و منافع مالی بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است. (مثلاً در مقایسه کتابچه راهنمای امریکا با استرالیا و کنیا این موضوع کاملاً مشهود است). علاوه بر تحلیل‌های هزینه - فایده برخی از راهنماهای RIA، اشکال دیگر تحلیل که برای معیارها و اهداف خاص پیش‌بینی شده است، نیز دیده می‌شود. این تحلیل‌ها شامل تحلیل هزینه کارایی، تحلیل هزینه‌های اعمال، تحلیل تأثیر بر کسب و کار و تحلیل تأثیر مالی است.

۴. RIA به منزله مراحل قانونگذاری

بررسی کتابچه‌های راهنمای RIA این موضوع مهم را آشکار می‌کند که RIA دو وجه دارد: از یک سو فرایندی است که قوانین باید طی کنند و از سوی دیگر روشی است که باید بر قانونگذاری حاکم باشد. هر دوی این وجوه برای تأثیرگذاری و کارآمدی قوانین لازم هستند. در کتابچه‌های راهنما در این باره که قوانین باید فرایند خاصی را طی کنند، اتفاق نظر وجود دارد. گرچه جزئیات مربوط بسته به این که قوانین در چه محیطی شکل گیرند، تصویب شوند و به اجرا گذاشته شوند، متفاوت هستند. اساساً مراحل فرایند قانونگذاری در کشورهای مختلف متفاوت است و بسته به سنت قانونگذاری هر کشور تعریف می‌شود.

در میان نمونه‌های مطالعه شده، در راهنمای قانونگذاری دولت کانادا به تفصیل به مراحل تدوین قوانین پیشنهادی براساس اصول مندرج در RIA اشاره شده است. در این جا

براساس الگوی مذکور در راهنمای مربوط به کشورهای OECD به مشخصه‌های عمومی مندرج در آن اشاره می‌شود:^(۳۱)

۱. ضوابط RIA از نخستین مراحل شکل‌گیری قانون باید مورد توجه قرار گیرد و نباید آن را تا مراحل نهایی تدوین قانون، به تعویق انداخت. به عبارت دیگر RIA باید در مراحل مختلف تهیه و تدوین قانون ادغام شود و متناسب با این مراحل، ضوابط لازم پیش‌بینی شود.

۲. ضوابط ناظر بر ارزیابی اولیه قانون (Screening)، ضوابطی باید مقرر شود که براساس آن قوانینی که لازم است RIA در آن لحاظ شود و همچنین نوع، دامنه و حدود RIA تعیین شود. این ضوابط کمک می‌کند تا بر قوانینی که مناسبت بیش‌تری با این روش دارند، تأکید بیش‌تری شده و در شرایطی که زمان کافی برای بررسی قوانین وجود ندارد یا منابع کافی در دسترس نیست نتایج بهتری حاصل شود.

۳. ضوابط ناظر بر اصولی که در RIA باید لحاظ شود: (Scoping)، این ضوابط شامل گزینه‌هایی است که باید مورد ارزیابی قرار گیرند، تأثیراتی که باید بررسی شوند و همچنین روشی است که در ارزیابی باید مورد استفاده قرار گیرد. این ضوابط (Scoping) نخست در سال ۱۹۶۹ در تکنیک‌های ارزیابی استفاده شدند و از نظر منطقی مؤخر بر ضوابط قبلی (Screening) است. ضوابط مذکور علاوه بر موضوعات یاد شده شامل مواردی از این قبیل می‌شوند که چه مقاماتی مسئولیت پرداختن به موضوع را دارند. (به عنوان مثال فقط مقامات مربوط وزارتخانه‌های دولتی که پیشنهاد کننده قوانین‌اند باید RIA را لحاظ کنند و با مشاوران خارج از وزارتخانه‌ها و غیر نیز باید ملزم شوند این روش را به کار گیرند).

۴. ضوابط ناظر بر انتشار رسمی نتایج RIA و مستندات مربوط به آن: اهمیت این ضوابط بسیار است، زیرا علاوه بر اخذ توصیه‌ها و نظرات دیگر صاحب‌نظران موجب ارتقای شفافیت فرایند ارزیابی قانون و اعتقاد و تعهد بیش‌تر سایر افراد ذی‌نفع می‌شود که به فرایند تهیه و تدوین قانون علاقه‌مند هستند. یکی از مسائل مهم در این زمینه تأیید ضرورت گزارش‌های RIA توسط افرادی خارج از وزارتخانه‌ها یا مجلس است که متولی تهیه آن بوده‌اند.

۵. ضوابط ناظر بر اعمال نتایج حاصل از RIA در قوانین پیشنهادی: همان گونه که گفته شد RIA بیش تر ناظر بر اطلاع رسانی درباره تصمیم گیری است و در فرایند تصمیم گیری دخالت زیادی ندارد. با این همه گاه لازم می شود که برای استفاده از نتایج گزارش RIA و مستندات و مشاوره های مرتبط با آن در تصویب قوانین و نظارت های خاص و ارزشیابی های بعدی که پس از اجرای قانون انجام می شود، ضوابطی وضع شود.

در مجموع باید گفت که RIA یکی از ابزارهایی است که برای اصلاح قانونگذاری و «حکومتداری شایسته»^۱ از آن استفاده می شود. این فرایند ملزومات دیگری دارد که به تضعیف یا تقویت RIA کمک می کند. درباره تأثیر RIA بر اصلاح نظام قانونگذاری، یکی از محققان سه نظریه مختلف را بررسی کرده است:^(۲۲)

۱. **نظریه های فن سالارانه:**^۲ بر اساس نظریات فن سالارانه فرایند سیاستگذاری در قانونگذاری با شناسایی مشکلات قانونی آغاز می شود که اطلاعات و تحلیل کافی برای حل آن ها وجود ندارد. RIA اطلاعات و تحلیل های مرتبط را در اختیار تصمیم گیرندگان قرار می دهد و از این طریق تصمیمات قانونی به درستی اتخاذ و به فرایند حکومتداری شایسته کمک می شود. به طور خلاصه آنچه اهمیت بیش تری دارد معیارهایی است که برای ارزیابی استفاده می شوند و نه ضوابطی که باید بر فرایند ارزیابی حاکم باشد.

۲. **نظریه های رفتاری:**^۳ بر اساس این نظریه ها، رفتار سازمانی مبتنی بر اصول تحمیل شده از سازمان به افراد است. بنابراین هر اندازه هم که RIA نقش خود را در اطلاع رسانی به خوبی ایفا کند، اگر ضابطه ای برای اعمال آن اصول نباشد، نتایج مطلوب حاصل نمی شود. به این ترتیب ضوابطی که بر فرایند قانونگذاری حاکم است مهم تر از اطلاعات تلقی می شود.

۳. **نظریه سیطره:**^۴ این نظریه ناظر بر نفوذ آرمان های افراد ذی نفع اصلی و رهبران سیاسی در فرایند قانونگذاری و نقش و تأثیری است که RIA در کمک به این نفوذ و

1. Good Governance.
2. The Theocratic Theories.
3. Behavioral Theories.
4. Dominance Theories.

سیطره از خود به جا می‌گذارد. ممکن است در مواردی تأکید اصلی نخبگان بر برداشتن ضوابط دست و پاگیر از صاحبان کسب و کار باشد و در جای دیگر هدف فقرزدایی باشد. بدین ترتیب از RIA به‌عنوان ابزاری در دست نخبگان، متناسب با ترجیحات آن‌ها استفاده می‌شود.

۵. روش‌شناسی‌های معمول در RIA

پیش از این دو تحقیق به‌طور تطبیقی، روش‌شناسی‌های کتابچه‌های راهنما را بررسی کرده‌اند. در تحقیق اول تجربه هفت کشور عضو OECD بررسی شده است. این کشورها عبارتند از: استرالیا، کانادا، هلند، نروژ، سوئد، انگلستان و آمریکا.^(۲۳) در تحقیق دوم که در واقع مکمل تحقیق نخست به‌شمار می‌رود برخی از کشورهای در حال توسعه مانند کنیا نیز به کشورهای مورد بررسی اضافه شده‌اند و مطالب مربوط به کشورهای استرالیا، کانادا، انگلستان و آمریکا بازبینی شده است.^(۲۴) موضوعات مذکور در دو تحقیق یاد شده بسیار متنوع و متکثر است و به حوزه‌ها و رشته‌های مختلفی مربوط می‌شود که جمع‌بندی آن‌ها دشوار به نظر می‌رسد. همچنین در این مطالعات بسیاری از مطالب به صورت گذرا اشاره شده و بحث مفصل‌تر را به مطالعه متون دیگر ارجاع داده‌اند. در ادامه به رئوس این مطالب اشاره می‌شود:

۱. اکثر روش‌شناسی‌های RIA مبتنی بر روش‌های برآورد هزینه و فایده است و کم و بیش به کمی کردن و به صورت نقدینگی در آوردن تا حد ممکن تمایل دارد. روش‌های **هزینه - کارایی** نیز در برخی از موارد به‌عنوان دومین گزینه آمده است. مهم‌ترین استثناها در این کتابچه‌ها موارد مربوط به کشورهای هلند و سوئد است. در برخی دیگر از این راهنماها اشارات ضمنی یا مستقیمی به نیاز به ارزیابی‌های اجتماعی و زیست محیطی علاوه بر تأثیرات اقتصادی شده است.

۲. در بیش‌تر این کتابچه‌ها به موضوعات مربوط به **عدالت و تأثیرات توزیعی** اشاره شده است که این موضوعات در مقایسه با ارزیابی‌های هزینه‌ها و فایده‌ها اندک است. با این

همه به روش‌هایی که براساس آن باید به موضوع پرداخته شود توجه زیادی نشده است. در کتابچه راهنمای مربوط به ایالت ویکتوریای استرالیا آمده است «گروه‌های خاص درون جامعه که از قانون جدید متأثر می‌شوند باید شناسایی و کاملاً مشخص شود که تا چه اندازه از قانون منتفع یا متضرر می‌شوند». در کتابچه مربوط به ایالت تاسمانیای استرالیا مقرر شده است که سودها و منافع به صورت جداگانه برای سه گروه ذی‌نفع اصلی (و در صورت وجود گروه‌های فرعی دیگر) محاسبه شود و یک وزن‌بندی در موارد تأثیرات کمی ارائه شود.

۳. در برخی از کتابچه‌های راهنما به موضوع ارزیابی خطرپذیری^۱ (یا تحلیل خطرپذیری)^۲ اشاره شده اما مفهوم آن کاملاً مشخص نشده است. در راهنماهای مختلف، مفاهیم مختلفی از آن مورد نظر است. در مفهوم مضیق، ارزیابی خطرپذیری روشی است که به ارزیابی احتمال بروز نتایج خاصی کمک می‌کند. با وجود این، اغلب در راهنماها به موضوع چگونگی حصول این نتایج اشاره نشده است.

۴. در کتابچه راهنمای مربوط به کشور سوئد به استفاده از زنجیره آثار^۳ برای شناسایی ارتباط بین قوانین پیشنهادی و نتایج غایی اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی اشاره شده است. در دو اثری^(۲۵) که به جمع‌بندی روش‌های معمول در RIA پرداخته‌اند به موضع تحلیل زنجیره تبعات^۴ اشاره شده است.^(۲۶) به نظر می‌رسد که این روش شبیه تحلیل‌های علت و معلولی^۵ یا زنجیره‌های علی^۶ است که در آثار ارزیابی تحلیل معمول است.

۵. روش‌های ساده‌سازی ارائه اطلاعات مانند تحلیل گزینه‌ها^۷ که به تصمیم‌گیری کمک زیادی می‌کند در این کتابچه‌ها استفاده نشده‌اند مگر در موارد معدودی که با تحلیل‌های بسیار ساده‌ای دنبال شده است.

1. Risk Assessment.
2. Risk Analysis.
3. Effect Chains.
4. Consequence chain.
5. Cause-effect.
6. Causal Chain.
7. Option Analysis.

۶. اگرچه در اکثر راهنماهای بررسی شده به موضوع مشاوره و نیاز به شفافیت تأکید بسیاری شده اما به مشاوره به عنوان روشی برای ارزیابی بها داده نشده است. موضوع بسیار مهم در این زمینه استفاده از مشاوره به عنوان روشی برای ارزیابی در محیط‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مختلف است که در این راهنماها بدان پرداخته نشده است.

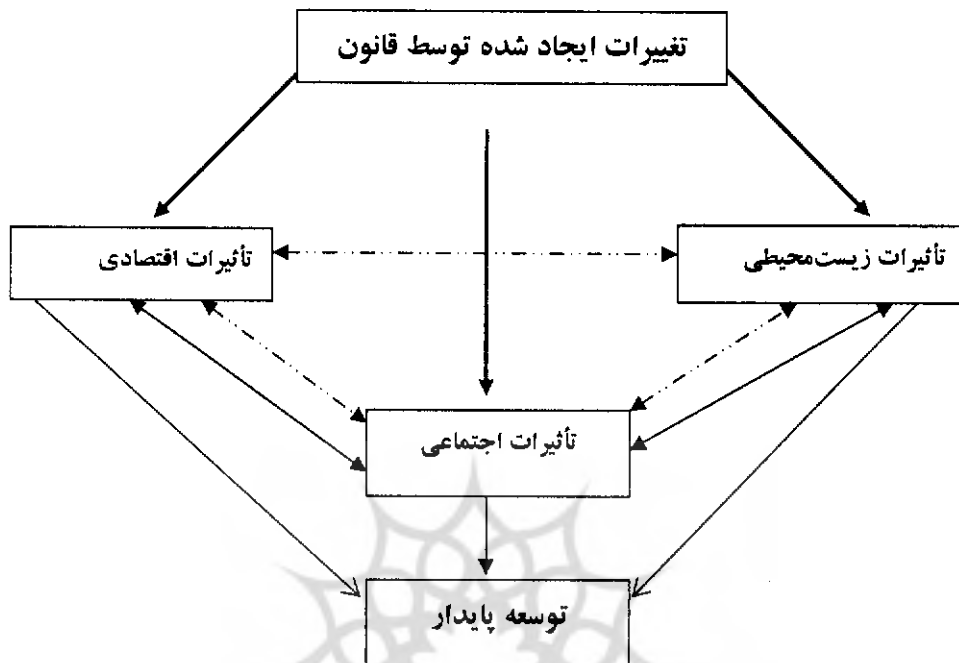
۷. در اکثر راهنماهای مورد بررسی، بیش تر بر ارزیابی‌های قبلی RIA تأکید شده است و گرچه در برخی از آن‌ها به نظارت و ارزشیابی‌های بعدی نیز اشاره شده بود، اما به روش‌هایی که باید استفاده شوند، اشاره درستی نشده است.

۶. سایر روش‌های ارزیابی تأثیرات در قانونگذاری

روش‌های ارزیابی تأثیرات^۱ بسیار متنوع و متکثر هستند که یکی از این روش‌ها RIA است. در این جا لازم است به سایر روش‌ها نیز که در برخی قوانین استفاده شده‌اند، اشاره‌ای داشته باشیم. یکی از معروف‌ترین روش‌های ارزیابی تأثیرات که کاربرد زیادی در قوانین پیدا کرده است روش‌های موسوم به روش‌های ارزیابی تأثیرات یکپارچه^۲ است. این روش‌ها وجوه مختلف (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) را یکجا و در سطوح فراگیر (محلی، ملی و بین‌المللی) مورد استفاده قرار می‌دهند. یکی از موفق‌ترین تجربه‌ها در این زمینه روشی است که برای ارزیابی تأثیر پایداری در موافقتنامه تجاری WTO انجام شده است. چارچوب کلی این مطالعه در نمودار یک آمده است. این چارچوب مشخصه‌های ذیل را داراست: (۲۷)

1. Impact Assessment.
2. Integrated Impact Assessment.

نمودار ۱

- تأثیرات مستقیم
- تأثیرات غیرمستقیم (ثانویه)
- - - - -> تأثیرات بازخور

۱. این تحلیل شامل بررسی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تغییر ایجاد شده توسط قانون است و ارتباطات داخلی آن‌ها نیز لحاظ شده است.
۲. در این مطالعه از روش‌های ناظر بر ارزیابی اولیه قانون (Screening) و ضوابط ناظر بر اصولی که در ارزیابی باید لحاظ شوند (Scoping) و همچنین ضوابط مربوط به تأکید تحلیل بر موضوعات اصلی، گزینه‌ها و تأثیرات مهم به خوبی استفاده شده است.
۳. در این تحقیق شاخص‌های خاص اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برای اندازه‌گیری نتایج حاصل از تغییر ایجاد شده توسط قانون تعیین شده است. این شاخص‌ها به

طور کمی و کیفی در واحدهایی که افراد ذی‌نفع و تصمیم‌گیرندگان متناسب با نوع شاخص‌ها و در دسترس بودن اطلاعات فراهم می‌کنند، قابل اندازه‌گیری است.

۴. تحلیل زنجیره علی برای شناسایی ارتباط علت و معلولی بین تغییرات ایجاد شده توسط قانون و گزینه‌ها و نتایج نهایی (مستقیم یا غیرمستقیم) اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی آن‌ها پیش‌بینی شده است.

۵. روش‌های سودمندی برای ارائه نتایج حاصل از ارزیابی تأثیرهای قانونی مانند ماتریس دستاورد اهداف^۱ و برگه‌های تراز برنامه‌ریزی^۲ ارائه شده‌اند که به تصمیم‌گیرندگان کمک زیادی می‌کند.

۶. در این تحقیق مشاوره به عنوان یک روش ارزیابی برای ارائه اطلاعات، قضاوت‌های کارشناسی و مانند آن پیش‌بینی شده و بخشی از فرایند ارزیابی را در مواردی که از افراد ذی‌نفع مشاوره و مشارکت خواسته می‌شود، تشکیل می‌داد. جزئیات مربوط به زمان و چگونگی جلب این مشاوره و مشارکت براساس اوضاع و احوال حاکم بر کشورها تعریف شده است.

۷. روش‌های تخصصی نیز که برای ارزیابی باید استفاده شوند می‌باید متناسب با ظرفیت‌های تخصصی، اطلاعات و منافع قابل دسترس طراحی شود که این موضوع نیز ارتباط تام به مسائل خاص کشورها دارد. در این تحقیق رویکرد مبتنی بر درخت تصمیم‌گیری^۳ پیشنهاد شده است که برای انتخاب روش‌شناسی‌های متناسب با ظرفیت کشورها می‌توان از آن استفاده کرد.

1. Goals Achievement Matrices.
2. Planning Balance Sheets.
3. Decision Tree.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که در سراسر این گزارش مشهود است سوابق عملی کشورها در اتخاذ رویه‌هایی برای ارتقای قانونگذاری بسیار متنوع و متکثر است و هیچ مبنای جامع و معیاری برای اتخاذ شیوه خاصی وجود ندارد. یکی از موفق‌ترین تجربه‌هایی که کشورهای در حال توسعه در این زمینه داشته‌اند مربوط به کشور آفریقایی کنیا می‌شود که الگوی آن از چک لیست‌های رویه برتر در کشورهای OECD^(۲۸) و راهنمای ارتقای سیاستگذاری در قانونگذاری کشور انگلستان اقتباس شده است. هر چند در بررسی برخی از طرح‌ها و لوایح در کمیته سیاست داخلی و شوراهای دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌ها از این دو الگو استفاده شده است. اما ضرورت انجام تحقیق جامعی در این باره موجب تدوین گزارش حاضر شده است. اما علاوه بر نکات مختلف مورد توجه در این بررسی موضوعات ذیل برای تدوین کتابچه راهنمای RIA در ایران مفید به نظر می‌رسند:

۱. برای طراحی این کتابچه راهنما پیش از هر چیز باید بر سر این موضوع تصمیم‌گیری شود که آیا باید روشی را انتخاب کرد که بر وجوه خاصی تکیه کند (مانند وجوه اقتصادی) یا این که موضوعات متنوعی را در بر گیرد. به نظر می‌رسد رویکرد دوم مقبول‌تر باشد. این رویکرد با گرایش بین‌المللی و تحولاتی که RIA از سر گذرانده است همخوانی بیشتری دارد و خطای تحلیل تک عاملی را کاهش می‌دهد و در عین حال از تنوع روش‌شناسی‌های مختلف که موجب انسجام و هماهنگی می‌شود، اجتناب می‌شود.
۲. RIA باید به نوعی طراحی شود که قابلیت کاربرد در تمامی قوانین را داشته باشد. همچنین این روش‌شناسی باید شامل همه ارزیابی‌های قبلی و ارزشیابی‌های بعدی شود. به‌علاوه در شرایط محدودیت منابع، بر قوانینی تأکید و توجه شود که از اهمیت بیشتری برخوردارند و تأثیرات عمیق‌تر از خود به‌جا می‌گذارند.
۳. در ارزیابی‌ها، عمده تأکید و توجه باید به معیارهای کارایی و عدالت معطوف شود تا اهداف اختصاصی‌تر و کم‌اهمیت. باید تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مورد توجه قرار گیرد. فایده‌ها و هزینه‌های هر کدام از گزینه‌ها و علاوه بر آن تأثیرات توزیعی

مربوط به گروه‌های مختلف افراد ذی‌نفع محاسبه شود. با وجود این نباید اصرار ورزید که ارزیابی همه تأثیرات به شکل نقدینگی و کمی درآید و گزینه‌هایی که به این صورت در می‌آیند نسبت به سایر گزینه‌ها ارجحیت داشته باشند. بالاخره این که فرض اساسی باید آن باشد که RIA به صورت شفاف و برای مقصود اطلاع‌رسانی در تصمیم‌گیری و نه برای اهداف تصمیم‌گیری به کار گرفته شود.

۴. با وضع ضوابطی، RIA در اولین مراحل شکل‌گیری قانون مدنظر قرار گیرد و همچنین پیش‌بینی شود که در چه قوانینی کاربرد آن الزامی است و چه نوع روش‌شناسی و یا مشارکتی باید در آن لحاظ شود. این ضوابط موجب می‌شود که کار ارزیابی بیش از اندازه به درازا کشیده نشود و در منابع موجود حداکثر صرفه‌جویی به عمل آید. همچنین در ضوابطی که برای مشاوره و مشارکت وضع می‌شود حساسیت‌های موجود و چگونگی رسیدن به اجماع حتماً مدنظر قرار گیرد. به‌علاوه ملاحظات نیز برای ارزشیابی بعدی قوانین باید پیش‌بینی شود.

۵. در این الگو باید روش‌شناسی‌هایی که در کتابچه‌های راهنمای سیاستگذاری در قانونگذاری توجه زیادی بدان‌ها نشده است مدنظر قرار گیرند. این روش‌ها باید شامل روش‌های ساده و اولیه‌ای باشد که همواره از آن‌ها غفلت می‌شود. مانند روش‌های مورد استفاده در تحلیل‌های زنجیره علی، تحلیل و جمع‌آوری داده‌ها (مانند روش‌های متداول در مشاوره)، روش‌هایی برای ساده کردن نتایج منافع، هزینه‌ها و ارائه آن به تصمیم‌گیرندگان و افراد ذی‌نفع (مثل استفاده از ماتریس‌های دستاوردهای اهداف و برگه‌های تراز برنامه‌ریزی) و راهنماهای ساده برای نظارت، ارزشیابی و حسابرسی‌های بعدی. همچنین روش‌شناسی‌های کاملاً تخصصی که به برخی از رشته‌های خاص مربوط می‌شود (مانند مدل‌سازی‌های اقتصادی، ارزیابی اقتصادی تأثیرات زیست‌محیطی) باید به طور جداگانه و برای استفاده کارشناسان آن رشته در موضوعات مربوط تعیین شود. در نهایت استفاده از روش‌های ساده، نباید موجب تنزل سطح مطالعات و بررسی‌ها گردد.

پی نوشت‌ها

1. APEC-OECD, Proceedings of the First Workshop of the APEC-OECD Co-operative Initiative on Regulatory Reform, OECD, (2001) Paris.
2. Cabinet Office; Good Policy Making: A Guide to Regulatory Impact Assessment, (2002) (Cabinet Office Website, London).
3. Charles-Albert Morand, *Eléments de légistique formelle et matérielle*, in: Charles-Albert Morand (ed.), Fn 2, pp. 17ss.
4. Commonwealth of Australia; A Guide to Regulation Impact Statements, Office of Regulation Review, Commonwealth of Australia, Canberra (1995).
5. Council of Australian Governments; Principles and Guidelines for National Standard-Setting and Regulatory Action by Ministerial Councils and Standard-Setting Bodies, COAG, Canberra (1997).
6. Deighton-Smith, R., 'Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries' in OECD (1997b) op. cit.
7. Government of Canada; Guide to the Regulatory Process, Government of Canada Website (2002).
8. Hopkins, T.D. (1997a) 'Alternative approaches to regulatory analysis: description and assessment' in OECD (1997b) op. cit.
9. Jacobs, S., 'An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD Countries' in OECD (1997b) op. cit.
10. Kirkpatrick, C. and Lee, N., Further Development of the Methodology for a Sustainability Impact Assessment of Proposed WTO Negotiations. Final Report to the European Commission, IDPM, University of Manchester, Manchester, 2002.
11. Lee, Norman; Developing and Applying Regulatory Impact Assessment Methodologies in Low and Middle Income Countries, Paper for the Regulatory Impact Assessment Meeting, CRC International Workshop, (2002).

12. Ministry of Labor and Human Resource Development (undated) The Better Regulation Guide, MLHRD, Nairobi, Kenya.
13. Ministry of Labour and Human Resource Development (undated), Ibid.
14. Morrall, J.F. III, 'Regulatory Impact Analysis: Efficiency, Accountability and Transparency', Paper Presented at the launching Conference of the APEC-OECD Co-operative Initiative on Regulatory Reform, Singapore, February 2001.
15. National Audit Office; Better Regulation: Making Good Use of Regulatory Impact Assessments, Stationery Office, (2001) London.
16. OECD, Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries, (1997) Paris: OECD.
17. OMB, Economic Analysis of Federal Regulations Under Executive Order 12866, Office of Management and Budget, down-loaded from White House Website 2002.
18. OECD, Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD Countries, Paper Prepared by OECD Secretariat, PUMA/REG(96), 7, (1996) OECD, Paris.
19. The OECD Report on Regulatory Reform: Synthesis, OECD, (1997) Paris.
20. OECD, Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries, OECD, (1997) Paris.
21. OMB; Economic Analysis of Federal Regulations Under Executive Order 12866, Office of Management and Budget, down-loaded from White House website (2002).
22. OECD (1997), Op.cit.
23. Radaelli, C.M. 'The Politics of Regulatory Impact Analysis in the OECD Countries: Best Practice and Lesson-drawing', Paper under Review – European Journal of Political Research (2003).
24. SIGMA; Assessing the Impacts of Proposed Laws and Regulations, SIGMA Paper No. 13, (1997) OECD, Paris.

25. SIGMA. Improving Policy Instruments through Impact Assessment, SIGMA Paper No. 31, 2001 OECD, Paris.

26. SIGMA, Law Drafting and Regulatory Management in Central and Eastern Europe, SIGMA Paper: No. 18, (1997) OECD, Paris.

27. SIGMA (2001), Op.cit.

۲۸. برای اطلاع بیشتر از رویه های برتر رجوع شود به:

-Regulatory Quality Checklist (In OECD, *Council Recommendation on Improving the Quality of Government Regulation, 1996*)

-Good Practices for Improving the Capacities of National Administrations to Assure High-Quality Regulation (*OECD, Report on Regulatory Reform, 1997*)

-Checklist of Quality Techniques for Regulatory Management (*OECD, Improving the Quality of Laws and Regulations, 1994*)

(مطلب فوق توسط دفتر بررسی های اقتصادی مرکز پژوهش ها به فارسی ترجمه شده است)

-Performance Criteria for an RIA System (*Deighton-Smith Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries in OECD, 1997*)

-Best Practices for Getting Maximum Benefit from RIA (*Deighton-Smith, Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries in OECD, 1997*)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی